

PÁL JÓZSEF

Kísérletek egy európai irodalmi kánon létrehozására

Amióta a Nagy Sándor alapította észak-egyiptomi Alexandriában filológusok és könyvtárosok megkísérelték, hogy egységesen elfogadott irodalomtörténeti kánon¹ hozzanak létre, a „megmérésnek” mindig többbrétű, de minimálisan két szempontja volt. Az egyik a mű esztétikai hatásával, szépségével, a másik a műben kifejezésre jutó tartalomhoz való közösségi viszonyulással volt összefüggésben.

A gyakran pusztán szóban hagyományozott szövegeket kritikai vizsgálat alá vonták, az általuk megfelelőnek, hitelesnek gondolt változatot megmásíthatatlannak nyilvánították, vagyis „sírba zárták”. A rekonstruálás során feltárták a mű elfeledett szellemét is, illetve megkönnyítették az olvasó számára az ismeretlen helyek és utalások megértését. Egyik legjelentősebb képviselőjük, a kürenéi Kallimakhosz (kb. Kr. e. 310–240) osztályozási táblázatokat (pínakes) készített, kijelölve a legfontosabb mű nemeket, műfajokat és értékrendeket. Az első osztályba soroltak lettek a klasszikusok (classicus² scriptor). A korábbi korszakokra visszamenőleg alkalmazott, itt felállított kánon lényegében a mai napig érvényben van (az epika: Homérosz, Hésziodosz, majd a többiek, tragédia: Aiszkhülosz, Szophoklész, Euripidész, stb). A kánonnak való megfelelés (vagy nem megfelelés) meghatározó jelentőségű abban az esetben, ha egy könyv-vallás (mint amilyen a zsidó és a keresztény) alapszövegeiről, Isten szaváról van szó. Ami valamilyen oknál fogva nem tartozhat bele, az apokrifnek minősül és „rejtegetni kell”. Ugyancsak Alexandriában született a szerteágazó, több száz éves héber nyelvű szöveghagyományt egységes görög nyelvű corpusba összefoglaló Septuaginta, amelyet hetven zsidó bölcs hetven nap alatt készített, csodálatos módon azonos szöveggel a Kr. e. 3. sz. első felében. (Számos vita után csak a Kr. u. 2. században rögzült mind a zsidó, mind a keresztény kánon.)

A középkor eltérő kritikai elveket alkalmazott a szent és a világi szövegekre³. Az előbbiekből könnyen kibontható volt a cél: vagyis a hit igazságának és a keresztény erkölcsnek a bemutatása, az utóbbiak több magyarázatot igényeltek, s változatosabban mutathatták be az érzelmeket (hősiesség, szerelem, barátság). A tetszés, az esztétikai hatás nagyban befolyásolta ezeknek az alkotásoknak az elterjedését. A metrikai megszerkesztettség, a rímek, az ismert és ismétlődő motívumok segítették a mondanivaló emlékezetbe

¹ Az akkád eredetű görög szó nádat, mérő rudat jelent.

² A szó eredetileg társadalmi kategóriát jelentett, az adóztatható tulajdonnal, értékkel rendelkező első osztályú polgárt, szembe állítva a csak gyerekekkel rendelkező proletariusszal.

³ Tertullianus megkülönböztette a scriptura sacrát (lat. scribere, írni) a (pogány) literaturától (lat. Littera, gör. Grammatike)

vésését, a hatékony nevelést is. Elsősorban a nemzeti tematikájú anyanyelvű (német, francia) epikával és szerelmi költészettel (trubadúrok) a világi irodalom az önállósulás útjára lépett. Az esztétikai hatás és érték kiszabadult a keresztény tartalom fogságából.

Mint annyi más területen, a kánonén is, Dantée az elsőség dicsősége. A Pokol szim-bólumokban gazdag negyedik énekében a firenzei költő elhelyezi saját magát a pogány irodalom fejlődéstörténetében: Homérosz a költők fejedelme, őt a „szatirikus” Horatius követi, a harmadik Ovidius, az utolsó ebben a sorban Lucanus. Följük emelkedik azonban a közjük visszatérő Vergilius (onorate l’altissimo poeta). A régiek maguk közé hatodiknak bevették Dantét, aki a keresztény költőket nem állította a pogányokéhoz hasonló sorrendbe, jóllehet a keresztény éra több fontos alkotóját esetenként szó szerint is idézte (például Venantius Fortunatust). Ebből a szempontból elsőnek, a többiektől alapvetően különbözőnek tekintette magát. A Paradicsom nyitó énekében arról a szégyenről beszél, hogy nincsen rajta kívül igazi költő a korban, talán majd jönnek utána (Par. I. 22–36). Művét, kimondatlanul ugyan, de csak az evangéliumokkal tartotta összehasonlíthatónak. Az utókor, akárhogy is vesszük, őt igazolta: a keresztény Európa vele lép be a „világirodalomba”. Curtius, Auerbach, de még Bloom is Dantéval nyitja az antik utáni kánont.)

A 16. század és a romantika nagy kánon-vitákat hozott az európai irodalom- és művészet-történetben. Az előbbi az antik-követők és a modernnek kettős értékrendjét ütköztette (Querelles des Anciens et des Modernes), az utóbbi két irodalomtörténeti tablót fordított szembe egymással: a naivot és a szentimentálist, a pogányt és a keresztényt, Délt és Északot, a klasszikust és a romantikust, az utánzást és az eredetiséget, az apollóit és a dionüszoszit. Ezekhez a dichotómiákhoz Goethe az egészséges (klasszikus) és a beteges (romantikus) ellentétét tette. Állásfoglalása az alexandriai-európai klasszikus értékrend mellett teljesen világos: „...a világirodalom korszaka van most soron ... De bármennyire becsüljük is azt, ami külföldi, nem szabad valami különöshöz odatapadnunk, és azt mindenáron mintaképnek tekintenünk. Nem szabad azt gondolnunk, hogy ami kínai, az lenne az a bizonyos, vagy ami szerb, vagy Calderon vagy a Nibelungok; hanem mintaképre szorulva térjünk mindig vissza a régi görögökhöz, akik műveikben szüntelenül a szép embert ábrázolták. Minden egyebet csak mint történelmet kell tekintenünk, és magunkévá tennünk belőle, amennyire lehet, azt, ami jó.”⁴ A „felvilágosult elmék” rendkívüli nyitottsága az Európán kívüli kultúrák iránt azonban nem jelentette egyúttal és feltétlenül azt (mint olvassuk Goethénél), hogy ezeket az európaival egyenrangúnak gondolták volna. Hiszen a „szép embert” csak itt tudták életre kelteni, másutt legfeljebb korlátozott módon. A földrajzi, vallási és kulturális okokból természetesen adódó, minden belső háborúskodás dacára, viszonylag egységes történeti fejlődés bizonyító ereje mellé filozófiaiakat is kellett helyezni. Az események véletlenszerűnek tűnő sorjázásában fel kellett tárnunk Európa kohéziós vagy centripetális erőit.

A múlt század első felében több olyan jelentős eszmetörténeti összefoglalás született, amely más-más szempontból mutatta be az abszolút értéket képviselő európai civilizációt összetartó erőket. A civilizációnk különbözőségeiben is homogén értékrendet képvisel. A szellemi elit ekkor úgy érezte, az „új barbárság” térhódításával az alapértékek kerülnek végveszélybe (Thomas Mann politikai esszégyűjteménye 1938-ból: Európa, vigyázz!).

⁴ Johann Peter Eckermann, Beszélgetések Goethével. Magyar Helikon, Budapest, 1973. p. 230. (1827. január 31.)

A megsemmisülés, az igazi (európai) civilizáció elvesztésének a réme fenyeget. Oswald Spengler (*Der Untergang des Abendlandes*, 1918–1922, *A Nyugat alkonya*, 1995), Ernst Robert Curtius (*Europäische Literature und lateinisches Mittelalter*, 1948, *Európai irodalom és latin középkor*) és Erich Auerbach (*Mimesis. Dargestellte Wirklichkeit in der abendländischen Literatur*, 1946, *Mimézis. A valóság ábrázolása az európai irodalomban*, 1985) nagy szintézisei meghatározták az irodalomtörténetek alapvonalait is. Spengler Kulturpessimismusa és még inkább kultúrmorfológiája mélyen hatott Szerb Antal világirodalom történetére, „nagyobbára őt követtem” – állítja. A világirodalom jelenlegi (1941) határai a következők: „két klasszikus nyelv, a görög és a latin irodalma, továbbá a Szentírás – ezek kultúránk közös alapjai. Azután pedig a három nagy latin leánynyelv, a francia, olasz és spanyol és a két nagy germán nyelv, a német és az angol irodalma. Ezekhez hozzájárult ... A lengyel, orosz és skandináv irodalom...”⁵ Összességében viszonylag kevés műről van szó, „kötetei elhelyezhetők egy nagyobb terjedelmű dolgozószoba falai mentén.” A Szerb Antalénál valamivel korábban született világirodalom történeti összefoglalás anyaga túlterjed a kontinensen: Ázsiában született és Amerikába is áttért. Babits Mihály *Az európai irodalom története* címet adta, mivel a világirodalmat az „európai áram”, az „európai szellem” hatja át, s belőle született az európai kultúra. Ez pedig a keleti és az egzotikus kultúrákkal ellentétben „az egyéniség hatalmán alapul. Nagy teljesítményei egyének teljesítményei, akik gyakran idő és tér távolságain át egymásra hatva és egymást erősítve lázadtak a köz-szellem ellen. Lázadásuk a köz-szellemet folyton kiemelte önmagából; s így lett az európai kultúra haladó és változó folyamat, melynek valóságos élet-története van, belső dráma, lelki válságokkal.”⁶

Az élite történelmi és kulturális missziójában hívó Curtius félti Európát a tömegek lázadásától, mind annak náci, mind pedig bolsevik változatától. A jelenlegi káoszról (művét 1932 és 1947 között írta) a kivezető utat a múlt példáihoz való visszatérés és az egységesség határozott felmutatása jelentené. Ennek érdekében a folyamatosan alkalmazott retorikai formulák, műfajok, témák, stílusok, irányzatok szerint bemutatja a páratlan értékű civilizációt, amely a kereszténység (Novalis *A kereszténység avagy Európa*, 1799 „egy nagy és közös terv egyesítette e hatalmas szellemi birodalom legtávolabbi provinciáit”), és a görög-római, mediterrán kultúra egységes szövete („Csak az mondhatja magáról, hogy európai, aki civis romanusszá vált.”). Ez az egység gyengül a nemzetekre való feldarabolással. Az oktatásban a bölcsészkarok túlzottan specializált irodalomtörténeti programjai a 19. századi avított nemzet-államok koncepciója szerint szerveződnek és a szétesés irányába mutatnak. Curtius – a kereszténydemokrata kancellár, Konrad Adenauer (1949–1963) „tanácsadójaként” is – a Nagy Károly-i és dantei (hosszú fejezet szól a firenzei száműzött-

⁵ Szerb Antal, *A világirodalom története*. Budapest, Magvető, 1973. bevezető VIII.

⁶ Babits Mihály, *Az európai irodalom története*, Budapest, Nyugat, 1936. p. 10.

⁷ Ernst Robert Curtius az angol-amerikai Th. S. Eliot gondolatát (1920) idézi: „ha valaki visszavonná mindazt, ami Rómából származik, amit a norman-frank társadalomnak, az Egyháznak, a humanizmusnak köszönhetünk, közvetlen vagy közvetett csatornákon keresztül, mi maradna? Néhány teuton szógyök és maghéj. Anglia „latin” ország, és nem kell Franciaországba mennünk latinitásunkért.” *Angol nyelvű kiadás, European Literature and the latin Middle Ages*. Princeton, 1973. p. 35.

ről és szinte laponként is utal rá⁸) alapokon nyugvó új Európa egyik legfontosabb irodalomteoretikusa lett. Azon fáradozott, hogy az egyetlen nemzetek fölötti európai spirituális szervezet, a katolikus egyház mellett létrejöjjön a világi is. Ebben végül nem kis szerepe lett éppen Adenauer kancellárnak. Az európai szuperállam feladata nem áll nagyon messze attól, amit Dante a Monarchiára szeretett volna ráruházni. (Nagy kár – bár ismerve a magyar kultúrpolitikai erőviszonyokat egyáltalán nem meglepő –, hogy Curtius magisztrális műve nincs magyarra fordítva. A szegedi egyetemi könyvtárban viszont négy világnyelven is olvasható.)

Erich Auerbach osztotta kortársai félelmét a háromezer éves civilizáció végét (finis Europae) jelentő politikai állapotok miatt. Ő a valóság ábrázolására alkalmazott stílusok együttes jelenlétét és ütközéseit veszi vizsgálat alá. Szerinte alapvetően a klasszikus civilizáció és kultúra elleni keresztény lázadás teremtette meg egykoron az európai (irodalmi) kultúrát, a pogány szenátorok, senatores, nyelvét a keresztény halászok, piscatores, nyelve váltotta fel. „Krisztus története győzte le az antik stíluszabályt, ebben ugyanis kíméletlenül keveredik a mindennapos valóság a legfennköltebb, legemelkedettebb tragikummal.” Az antik példák alapján 16–17. század fordulóján felállított elméleteket (valóság különböző szintjeinek ábrázolásakor a nekik megfelelő stílusmódot kell alkalmazni) a francia realisták Stendhal és Balzac zúzták szét.⁹

A második világháborút közvetlenül megelőző és követő bő évtized irodalmárai, Babbitól Curtiusig, az európai irodalom (s ezzel Európa) ellentmondásaiban is meglévő egységességét és az egységesség történelmi-politikai szükségszerűségét hangsúlyozták a(z emberi) civilizáció fenntartása érdekében.

Ma katonai-politikai értelemben nem fenyeget hasonló veszély, a kérdés inkább a mi-értre és hogyanra vonatkozik. A megvalósulás útjára lépett gazdasági és politikai egységhez (EU) miként viszonyuljanak a szükségszerűen nyelvi és nemzeti alapokon létrejövő irodalmak? A különbségek és a konfliktusok nem föltétlenül negatív mozzanatok, a létrejövő egységek felbomlása Európa szabadságának és fejlődésének a mutatója is lehet. Az erők között állandó konfliktus van, egyik sem tudja elfojtani a többit, és egyedül birtokolni a társadalmat a maga egészében. Ugyanez a különbség, ugyanez a harc benne van Európa eszméiben és érzelmeiben.

Az irodalmi kánon-háború nem Európában kezdődött, sőt még különösebb viharokat sem kavart az öreg kontinensen. A róla szóló vita szűk szakmai keretek között maradt. Az

⁸ A fenti kiadás tematikus névmutatója 129 kolumna-sorban hozza a Dante utalásokat (pp. 620–621), a szintén hangsúlyozottan tárgyalt Vergiliusnál ugyanez a szám 67 (p. 660), Homérosznál 39 (p. 631) Goethénél 38 (p. 628), Shakespeare-nél 12 (p. 654).

⁹ Erich Auerbach, *Mimézis*. Budapest, Gondolat, 1985. pp. 542–543. A kötet első tanulmánya az Odüsszeia egyik jelenetét (a dajka felismeri a hazatérő Odüsszeusz combján lévő sebhelyet) összehasonlítja az Ábrahám áldozata téma ótestamentumi leírásával. A két stílus az európai kultúrára jellemző valóságábrázolás alaptípusa. Az „egyik oldalon kidolgozott leírás, arányos megvilágítás, hiánytalan összekapcsolása... egyértelműség, a történelmi-fejlődési és emberi-problematikus mozzanat korlátozása; a másik oldalon bizonyos részek kidolgozása, mások homályba borítása, szaggatottság, kimondatlan dolgok szuggesztív ereje, ...többértelműség és értelmezésre szorulás, világtörténelmi igény...” p. 25.

Egyesült Államok egyetemlein viszont, ahol a túlzott Európa-központúság¹⁰ megváltoztatása volt a látens politikai jelentőséggel is bíró cél, sok vita folyt róla. S valóban ma megválaszolhatatlan a kérdés, mi lesz a jövőben az európai szerepe (az eddigi hegemonia után) a világirodalomban? Lehetséges, de a közeljövőben nem látszik valószínűnek, hogy gyökeresen megváltozik minden. Az irodalom – néhány elszigetelt példától eltekintve – csakis valamilyen, irodalmilag fejlett nyelven válhat általánosan ismertté. Lassan ez (nem vitatva, hogy elvileg bármilyen nyelven lehet világirodalmi szintű alkotást írni) kizárólag az angol lesz, s így a helyzet e vonatkozásban még inkább egysíkú, mint néhány évtizeddel korábban volt, amikor még legalább öt-hat (európai) nyelvről és nemzetről lehetett beszélni. Ez a helyzet volens nolens – irodalmon kívüli szempontokból – maximálisan felértékeli azt az irodalmat, amely az egyeduralmódóvá vált világnyelven született és születik (igyekezzen mindenki angolul írni). Illetve, a művek elsöprő többsége csak angol fordításban terjedhet el a világban. Tudjuk, nagy költőt csak másik nagy költő fordíthat más nyelvre tartós sikerrel¹¹. Ez a helyzet – ha lenne ilyenfajta költői szolidaritás – elképesztően nagy terhet róna a szükségszerűen korlátozott számú angol anyanyelvű zsenire. E nélkül a költői remekművek csak prózafordításban, tartalmi kivonatokban terjedhetnek el. Így viszont nem kerülhetnek be a „kánonba”: az olvasók legjobb esetben elhiszik a szakembereknek, hogy jó az a mű, amit ösztöneikkel rossznak tartanak, mert nem okoz nekik esztétikai élvezetet.

A témáról szóló egyik legismertebb és legtöbbet idézett monográfia, Harold Bloomé¹². A szerző már az angol-amerikai kánon-hegemonia szempontjából rendezi el a részletesebben és összehasonlító módszerrel tárgyalt huszonhat író. Giambattista Vico végleges formában 1744-ben megjelent *La scienza nuova* (Az új tudomány, 1963) című történetfilozófiai műve alapján Bloom három (teokratikus: Homérosz, antik irodalom; arisztokratikus: Dante, Chaucer, Montaigne, Milton, Cervantes, Faust 2. rész; demokratikus: Eliot, Tolsztoj, Ibsen) plusz egy részre (kaotikus: Freud, Proust, Joyce, Borges) osztotta a nyugati irodalom valójában középkorral, Dantéval kezdődő és Beckettal végződő történetét. A kánon középponti figurája Shakespeare: ami előtte volt abból a szempontból érdekes, hogyan hatott rá, a többiek pedig abból, hogyan hatott rájuk ő, még akkor is, ha megpróbálták elutasítani az angol drámaírót (Tolsztoj). Nélküle kánon sem lenne, sőt „a megismerés képességének nagy részét Shakespeare-nek köszönhetjük”. A művek hierarchiájának a csúcsán egyedül és magasan kiemelkedve a Hamlet, az univerzális dráma áll. Könyv végén, a korábbi felosztás szerint négy listát is összeállított a világirodalom kánonikus jelentőségű íróiról, műveiről. Néhol feltünteti a már meglévő fordítás szerzőjét, alapvetően azonban fordításra, olvasásra ajánlja őket. A magyar irodalom szinte teljesen kimaradt. A kaotikus korszakban három nevet találtam, József Attiláét, alatta A semmi ágán ül szívem sor körülbelüli angol fordítását (Perched on Nothing's Branch), Juhász Fe-

¹⁰ Az ellenzők szerint csak halott, fehér bőrszínű európai férfi (dead, white, European males) műve tartozhat a „kánonba”.

¹¹ Elegendő összehasonlítanunk Szász Károly és Babits Commedia-fordítását, s még Babitsé sem mindenütt „az igazi”.

¹² Harold Bloom, *The western Canon. The Books and School of the Ages*. Harcourt, N. Y. San Diego, London, 1994.

rencét válogatott versekkel és Németh Lászlóét a Bűnnel (Guilt, esetleg Iszony?), minden egyéb megjegyzés nélkül.¹³

Kimondatlanul ugyan, de az amerikaival szemben másféle elvek alapján álló irodalmi kánon létrehozására tesznek kísérletet az európai egyetemek oktatói. A római „La Sapienza” által koordinált felmérésben tizenkét ország, országonként két-három egyeteme vett részt (köztük a szegedi olasz tanszék). A felmérések az előbbitől nagyon eltérő eredményt hoztak.

Vizsgálni kell azt is, lehet-e valamiféle közös európai szenzibilitásról, érzelmi életről és emocionális tudatról beszélni? Számos kortárs eseménnyel tudjuk bizonyítani, hogy egészen más lelki-tudati tartalmak határozzák meg a keleti despotikus társadalmak tagjainak vagy az iszlám-hívőknek a cselekedeteit, mint mieinkét. A középkori trubadúr-költészet és hősi epika, vagy a modern líra lelkesége erőteljesen jellemez minket is. A bennük olvashatók meghatározzák érzelmi életünket, azt, ahogyan a szerelmet, a szeretetet, a halált, a barátságot, a hierarchikus társadalmi viszonyokat, a hősiességet megéljük, s ahogyan reagálunk rájuk.

Az európai lista sokkal árnyaltabb, mint az amerikai. Nem egy csúcspontú piramis, hanem közel hasonló magasságú csúcsok láncolata, amelyeket csak alig alacsonyabb pontok kötnek össze. Ez a lajstrom, véleményem szerint, eléggé kiegyensúlyozott és erősen tükrözi a klasszikus irodalom jelenlétét, egy kicsit inkább a görögökét (Homérosz, Szophoklész), mint a latinokét (Vergilius, Ovidius), mintegy utólag igazolva Goethe idézett megállapítását. Valamint az antik továbbélését olyan erőteljesen hangsúlyozó londoni Warburg Intézet tevékenységének fontosságát. A Bloomnál háttérbe szorult Petrarca műve, aki érzékenységben, tematikában, szonett-formában egységesítette az európai lírát (petrarkizmus), itt az első a lírai alkotások között (11.). Megjegyzendő egyébként a (lírai) költészet korábbi korokban betöltött vezető szerepének a megszűnése. A kánonban az elsőség egyértelműen a prózát (regény) illeti. Roberto Antonelli, a kutatást irányító professzor külön szerzői és külön mű-listát kért. Ezen túlmenően a részt vevőknek további tizenkét kategóriába kellett sorolniuk a világirodalmat, pl. gyermek-, ifjúsági, nőirodalom, stb. A magyar irodalomból csak egy szerző és mű került az első tíz közé: Molnár Ferenc, A Pál utcai fiúk című ifjúsági regényére sokan szavaztak a különböző országokból, s megelőzte Swift, Kipling, Dumas, Grimm hasonló műfajú alkotásait.

Azok a szerzők, akik legalább tíz jelölést kaptak, a nyelvi hovatartozás szerint a következők: 9 francia, 4-4 olasz és angol (beleértve az írt és az amerikai), 3-3 német és orosz, 2-2 görög és latin, 1-1 spanyol, lengyel és norvég. Esetenként több szerző és mű kapott nagyon hasonló pontszámot, így inkább az első tíz-tizenkét „helyezés” adhat valamiféle jelzést a besorolásra vonatkozóan. A művek nyelvét illetően hasonló a helyzet: 8 francia, 6-6 angol és német, 5-5 olasz és orosz, 3 ógörög, 2-2 latin és spanyol, 1 norvég. Shakespeare (ötödik) és a Hamlet (harmadik) az maguk kategóriájában az elsők között vannak. Az irodalmi Pantheon első négy arc képe: Dante, Cervantes, Goethe és Dosztojevszkij, majd

¹³ Bloom könyvének eléggé jelentős visszhangja volt Magyarországon is, ld. http://w3.oszk.hu/repscr/wwwi32.exe/%5Bin=rpsr2.in%5D/?STS=BLOOM,_HAROLD, pl. Szegedy-Maszák Mihály tanulmánya, *The Legitimacy of a western Canon*. „Neohelicon”, XXVI/2. (1999) pp. 85–90, magyar nyelvű tanulmánya megtalálható <http://nyitottegyetem.phil-inst.hu/lit/utohang.htm>, kritika a kritikáról <http://www.geocities.com/Athens/Crete/9391/szmmik.html>

Tolsztoj, Kafka, Thomas Mann, Flaubert, Petrarca. Az első tíz mű: Don Quijote, Isteni színjáték, illetve Faust, Háború és béke, Bovaryné, Az eltűnt idő nyomában, Ulysses, Dalkönyv (Petrarca), Iliász, a 11. az Odüsszeia. A 20. századi szerzők közül az említettek mellett még James Joyce és Marcel Proust kapott sok szavazatot. A listát, egyértelműen a regényírók vezetik, akik a modern Európa feszültségeinek fő irányait reprezentálják: a heroizmustól a nyomorúságig, a félelemig, a léte keléstől az emlékezésig.

Felvetődik a kérdés, mi értelme van egyáltalán ilyen listákat készíteni? Kinek kell ez? Semmiképpen sem az azon szereplőknek. A viták legostobábbika lenne, ha Dante vagy Shakespeare elsőse mellett érvelne valaki, a másik költőt lejjebb nyomva, vagy ha nemzeti presztizs-vitát kezdeményezne ennek kapcsán.

Két értelmes célja mégis lehet. Az egyik a tanítással összefüggő: segítséget nyújtana a világirodalom tantárgy – ami alatt mi európai irodalmat értünk, miért ne nevezhetnénk így?¹⁴ – iskolai és egyetemi tankönyveinek és tantárgyi programjainak árnyaltabb összeállításában. A másik az eszmetörténeti perspektívába állított európai önismeret lehetne. Tudniillik egy ilyen kánon többet mond arról a korról, arról a közösségről, amely összeállította, mint a vizsgált irodalmi művekről. Valójában nem mi állítjuk Cervantest, Goethét, Homéroszt valamiféle hamis fejlődéseszmé alapján népszerűségi sorrendbe: ez most időszerű, amaz meg nem, ezzel feledésre vagy emlékezésre ítélve őket. Igazából ők tartják nekünk a tükröt, s okosan szemlélve olyan vonásainkat láthatjuk meg benne, amelyek máskülönben örökre rejtve maradtak volna. A népszerű Bloom listái nem az ezredvég Észak-Amerikájáról szólnak? Vagy véletlen az, hogy a hetven-nyoleven évvel ezelőtti heroikus munkás fausti ember helyét mostanra a „leleményes” utazó odüsszeuszi alakváltozatai váltják fel? Odüsszeia, Isteni színjáték, Ulysses, s nem folytathatnánk ezt a sort Don Quijotéval és az időt, a lélek terét és az emlékezést „kereső” felfedezővel, Marcel Prousttal?

¹⁴ A Nemzetközi Összehasonlító Irodalomtudományi Társaság (AILC/ICLA) az európai nyelvű irodalmak kifejezést használja.